

УДК 343.916

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.6>

## **КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ, ЩО САМОВІЛЬНО ЗАЛИШИВ ВІЙСЬКОВУ ЧАСТИНУ АБО МІСЦЕ СЛУЖБИ**

**Журавель В.В.,**  
*аспірант Науково-дослідного інституту  
вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса  
Національної академії правових наук України*

**Журавель В.В. Кримінологічна характеристика особи військовослужбовця, що самовільно залишив військову частину або місце служби.**

Вказується, у сучасній кримінології жодне серйозне дослідження окремих категорій злочинів, включаючи військові правопорушення та, зокрема, самовільне залишення військової частини чи місця проходження служби, не може обійтися без детального аналізу особистості злочинця, оскільки саме вона становить основний елемент механізму протиправної поведінки та є визначальним фактором для розуміння причин і умов вчинення кримінального правопорушення.

Статтю присвячено ґрунтовному кримінологічному аналізу особи військовослужбовця, який вчинив самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України). Причому акцент у зазначеному аналізі зроблено на правопорушеннях, що вчиняються в умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану, оскільки сьогодні виявлено брак комплексних монографічних досліджень, присвячених виключно самовільному залишенню військової частини або місця служби, попри зростаючу суспільну небезпеку розглядуваного явища під час відсічі агресору.

На підставі аналізу судових рішень, відомостей кримінально-правової статистики та матеріалів інтерв'ю з відповідними правопорушниками надано всебічну кримінологічну характеристику особи військовослужбовця, що вчинив злочин, передбачений ст. 407 КК України. Досліджено його соціально-демографічні (стать, вік, сімейний стан, рід військ, військове звання, посада та ін.), кримінально-правові (форма самовільного залишення військової частини або місця служби, судимість за попередні злочини, вид та міра покарання, обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання та ін.), а також морально-психологічні (потреби, мотиви, особистісні риси) ознаки й властивості. При цьому при характеристиці останнього блоку ознак й властивостей наголошено на основних чинниках, що зумовлюють розглядуване діяння, зокрема: страх за життя, фізичне та психологічне виснаження, адиктивні залежності, низький рівень стресостійкості та прояви правового й морального нігілізму.

У статті підкреслюється, що результати дослідження особи військовослужбовця-правопорушника мають важливе практичне значення для запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби, у тому числі оптимізації системи підготовки та комплектування кадрів Збройних Сил України, а також розробки цілеспрямованих програм психологічної підтримки військовослужбовців.

**Ключові слова:** військова злочинність, самовільне залишення військової частини або місця служби, правовий режим воєнного стану, особа злочинця.

**Zhuravel V.V. Criminological characteristics of military personnel who leave their military unit or place of service without permission.**

It is indicated that in modern criminology, no serious study of individual categories of crimes, including military offenses and, in particular, desertion from a military unit or place of service, can do without a detailed analysis of the personality of the criminal, since it is he who constitutes the main

element of the mechanism of illegal behavior and is a determining factor for understanding the causes and conditions for committing a criminal offense.

This article is devoted to a thorough criminological analysis of military personnel who have left their military unit or place of service without permission (Article 407 of the Criminal Code of Ukraine). The analysis focuses on offenses committed under the legal regime of martial law in Ukraine, since there is currently a lack of comprehensive monographic studies devoted exclusively to unauthorized departure from a military unit or place of service, despite the growing public danger of this phenomenon during the repulsion of the aggressor.

Based on an analysis of court decisions, criminal law statistics, and interview materials with the relevant offenders, a comprehensive criminological characterization of a military serviceman who committed a crime under Article 407 of the Criminal Code of Ukraine is provided. His socio-demographic characteristics (gender, age, marital status, branch of the armed forces, military rank, position, etc.), criminal law characteristics (form of unauthorized absence from military unit or place of service, previous convictions, type and severity of punishment, mitigating or aggravating circumstances, etc.), as well as moral and psychological (needs, motives, personality traits) characteristics and properties. In characterizing the latter block of characteristics and properties, emphasis is placed on the main factors that determine the act under consideration, in particular: fear for one's life, physical and psychological exhaustion, addictive dependencies, low stress resistance, and manifestations of legal and moral nihilism.

The article emphasizes that the results of the study of military personnel who have committed offenses are of significant practical importance for preventing unauthorized departure from military units or places of service, including the optimization of the training and staffing system of the Armed Forces of Ukraine, as well as the development of targeted psychological support programs for military personnel.

**Key words:** military crime, unauthorized absence from military unit or place of service, legal regime of martial law, the person of the criminal.

**Постановка проблеми.** Як справедливо зазначається у кримінології, завдяки кримінологічному дослідженню особи злочинця можна відповісти на важливі запитання, як-то: «Які справжні причини вчинення особою конкретного злочину?» «Які причини типових кримінальних правопорушень, що утворюють окремих вид чи групу злочинності?» «Чим відрізняються ознаки й риси особи злочинця від аналогічних у законослухняних громадян?» та ін.» [1, с. 81]. Тому не випадково спроби дослідників пізнати особу злочинця свого часу заклали фундамент кримінологічної науки в сучасному її вигляді.

Сьогодні будь-яке ґрунтовне кримінологічне дослідження того чи іншого виду злочинності, у тому числі військових злочинних проявів, котрими охоплюється й самовільного залишення військової частини або місця служби (далі – СЗЧ), не уявляється без вивчення особи правопорушника, адже фігура останнього є центральною ланкою всього механізму злочинної поведінки та ключовим чинником у розумінні генези вчинення кримінально караного правопорушення. Крім того, пізнання кримінологічних особливостей правопорушника спрямовує у певне русло й опрацювання системи заходів запобігання протиправним діям. Таким чином, надання кримінологічної характеристики особи правопорушника – військовослужбовця, діяння якого кваліфікується за ст. 407 КК України, – невід’ємна складова процесу прирощення нового знання щодо особливостей військової злочинності.

**Стан опрацювання проблематики.** Військова злочинність практично завжди перебувала й перебуває у фокусі уваги українських дослідників. Чисельні наукові роботи присвячені різним кримінально-правовим, кримінологічним та криміналістичним аспектам цього різновиду злочинних проявів. У цьому зв’язку не можна не згадати про вагомий внесок у розвиток відповідної проблеми таких дослідників, як: О.М. Артеменко, Г.Є. Бершов, П.Г. Висоцький, С.Ф. Денисов, Н.А. Дмитренко, З.А. Загинеї-Заболотенко, А.О. Кавунська, Д.В. Казначеева, М.І. Карпенко, М.Г. Колодяжний, М.В. Корнієнко, І.М. Коропатнік, Ю.Б. Курилюк, Т.Б. Ніколаєнко, Є.М. Пашенко, В.О. Пелецький, Є.Б. Пузиревський, П.І. Ткаченко, М.С. Туркот, М.І. Хавронюк, С.О. Харитонов, О.О. Шкута та ін. Хоча переліченими та іншими вченими проблематика СЗЧ й розглядається, однак вона висвітлюється в межах вивчення військової злочинності в цілому. Водночас комплексних монографічних досліджень, присвячених виключно СЗЧ, сьогодні бракує. При цьому не можна не відмітити, що діяння, передбачене ст. 407 КК України, набуває неабиякої суспільної небезпеки саме у період дії правового режиму воєнного стану. Всі ці факти викликають необхід-

ність здійснити кримінологічне вивчення явища СЗЧ, у тому числі провести кримінологічний аналіз відповідної особи правопорушника.

**Метою цієї публікації** є поглиблений аналіз соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних властивостей та ознак особи військовослужбовця, що вчинив СЗЧ (насамперед в умовах воєнного стану), для надання кримінологічної характеристики такого правопорушника.

**Виклад основного матеріалу.** Аналізуючи особу правопорушника-військовослужбовця, що вчинив СЗЧ, насамперед треба визначитися зі структурою, за якою (з урахуванням результатів, отриманих у процесі проведення емпіричної частини дослідження), надаватиметься його кримінологічна характеристика. На наш погляд, для вивчення слід обрати структуру особи злочинця, в якій у певні блоки об'єднуються соціально-демографічні, кримінально-правові і морально-психологічні ознаки, властивості, риси та ін. особи, що вчинила злочин [2, с. 81]. Отже, здійснимо кримінологічний аналіз особи правопорушника, що вчиняє СЗЧ, за виділеними вище параметрами.

*Соціально-демографічні ознаки.* До таких показників належать: стать, вік, освіта, громадянство, сімейний стан, рід військ, де злочинець проходив службу, військове звання, займана посада, статус проходження військової служби та ін. [3, с. 51]. Кримінологічний аналіз особи військовослужбовця, який вчинив діяння, передбачене ст. 407 КК, зроблено за результатами узагальнення й критичної оцінки інформації, що містилася у вироках судів Єдиного державного реєстру судових рішень, статистичних звітах офіційних сайтів «Судова влада України» та Офісу Генерального прокурора, за період 2022-2024 рр., а так само з урахуванням думки опитаних респондентів із числа військовослужбовців та попередніх результатів досліджень інших науковців.

Серед військовослужбовців, що вчинили СЗЧ в умовах воєнного стану, домінують чоловіки (99,41%). Частка жінок складає 0,59%. Як цілком слушно у цьому зв'язку зазначається у спеціальній літературі, ключова причина гендерної однорідності самовільного залишення військової частини або місця служби [4, с. 58] має насамперед об'єктивний характер та проявляється у військово-облікових спеціальностях ЗСУ, на які дозволяється залучати жінок [3, с. 52].

Вік правопорушників зумовлюється нормативними положеннями. Так, за Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», на строкову військову службу призиваються особи яким виповнилося 18 років. При цьому граничний вік перебування на військовій службі встановлюється залежить від віднесення військовослужбовця до певного військового складу. У теперішній час для рядового, сержантського і старшинського складу він підвищується із 45 років до 60 років а для вищого офіцерського – із 60 до 65 років [5]. Найчисленнішими є правопорушники у вікових групах 18-25 років (23,72%); 25-30 років (17,82 %); 30-50 років (52,16%). У більш старших вікових групах кримінальна активність спадає. Так, у віці 50-65 років вчинили СЗЧ 6,27% осіб, понад 65 років – 0,03%.

За ст. 5 «Про Збройні Сили України» формування особового складу ЗСУ відбувається за рахунок громадян України. Водночас не виключається й прийняття на військову службу іноземних громадян та осіб без громадянства [6]. Із початку вторгнення рф в Україну жодного вироку стосовно таких осіб винесено не було. А ось що стосується місця народження правопорушників, то аналіз вироків, винесених за ст. 407 КК України у 2022-2024 рр., показав, що 12,67% із них народилися в рф; 5,67% є вихідцями з Автономної Республіки Крим; 3,0% – уродженці Донецької області, 3,33% – Луганської області, ще у 2,67% винних місцем народження є інші країни (переважно колишні республіки СРСР).

Як показало проведене кримінологічне дослідження, серед осіб, засуджених за аналізованою статтею, лише 8,11% отримали повну середню освіту. При цьому 2,99% мали базову вищу освіту; 29,99% – професійно-технічну освіту; 32,56% – повну загальну середню освіту; 25,93% – базову загальну середню освіту. Початкову освіту і факт відсутності будь-якої освіти зафіксовано у незначній кількості військовослужбовців (0,31% і 0,11% осіб відповідно).

Наявність родини, як відомо, є своєрідним запобіжником, що утримує людину від учинення правопорушень. Проте у випадках вчинення СЗЧ інколи відбувається «метаморфоза». Її сутність полягає в тому, що саме наявність родини підштовхувала людину до вчинення правопорушення. Висловлену гіпотезу підтвердили монографічні інтерв'ю з правопорушниками, що проводилися нами. Тут варто навести фрагмент одного з них.

Віктор, 45 років, професійний будівельник, на утриманні якого фактично перебувало чотири особи, дві з яких були непрацездатними за віком, вчинив самовільне залишення військової ча-

стини після шості днів перебування у навчальному центрі. У бесіді Віктор пояснив, що в цьому роки, коли його мобілізували буквально з робочого місця, сину потрібно було поступати до вищого навчального закладу, і він (син) потребував всілякої підтримки. Мати Віктора – літня жінка – дуже хворіла. Кілька років тому з нею трапився інсульт. Тому, будучи паралізованою, вона так само потребувала щоденного догляду. На утриманні у чоловіка знаходилася й малолітня донька. Жінка Віктора тривалий час не працювала, оскільки здійснювала піклування за членами родини, які не могли про себе подбати. Обов'язок матеріально забезпечувати родину повністю покладався на Віктора, недивлячись на те, що останніми роками чоловік страждав від високого тиску. До того ж багато сил і часу забирала робота на присадибній ділянці, що виступала вагомим джерелом існування сім'ї та поповнення сімейного бюджету. Всі ці обставини підштовхнули чоловіка на вчинення правопорушення, оскільки він визначився, що його фізична й матеріальна допомога родині є необхідною. «Хто подбає про родину? В мене не залишалося іншого варіанту, як на деякий час відлучитися з навчального центру...», – такою була основна причина вчинення Віктором правопорушення, передбаченого ст. 407 КК. При цьому, зі слів Віктора, він не допускав навіть думки про те, щоб ухилитися від виконання військового обов'язку назавжди. Навпаки, підкреслював, наскільки важливо боронити від ворога Україну<sup>1</sup>.

Аналіз родинного стану осіб, засуджених за СЗЧ, показав, що: 39,67% з них були одружені; 11,67% перебували у фактичних шлюбних відносинах; 37,33% – неодружені; 9,66% – розлученими; 1,67% – вдівцями. При цьому одну дитину мали 20,33% правопорушників; дві дитини знаходилися на утриманні у 13,67% осіб; три дитини – у 4,0%; понад чотири дитини – у 1,33%. Решта правопорушників (60,67%) дітей не мали. У зв'язку із викладеним може виникнути цілком логічне запитання: чому особи, які мали трьох і більше дітей, перебували на військовій службі? Відповідь на це запитання полягає в тому, що чимало правопорушників, які вчинили СЗЧ, проходили службу за контрактом.

Проведеним вивченням судової практики щодо роду військ установлено, що абсолютна більшість випадків СЗЧ має місце в Сухопутних військах (94,0%). Відповідно на Військово-морські сили припадає всього 6,0% аналізованих правопорушень. Правопорушників, що проходили б службу в Повітряних силах, установлено не було. При цьому 39,67% осіб проходили службу за контрактом; 56,33% призвані на військову службу за мобілізацією в особливий період або у період дії воєнного стану; офіцерами кадрову військову службу виявилися 4,0%.

Щодо військового звання осіб, які вчинили СЗЧ, то більшість правопорушників належать до рядового складу (солдати – 64,33%; старші солдати – 13,33%; матроси – 4,0%; старші матроси – 2,0%). Сержантським і старшинським складом вчинено значно менше СЗЧ (старші сержанти – 3,67%; сержанти – 4,0%; молодші сержанти – 4,33%). Ще 1% правопорушників – прапорщики. Серед правопорушників із числа молодшого офіцерського складу: 0,67% капітанів, 1,0% молодших лейтенантів і 0,67% лейтенантів; із числа старшого офіцерського складу – 1% майорів. Під час вивчення судової практики випадків засудження осіб, що належали до вищого офіцерського складу, не зустрівся.

Що стосується аналізу посад військовослужбовців, які вчинили СЗЧ, одразу наголосимо, що заформалізувати чисельні варіанти таких посад для їх надання у відносних показниках виявилось достатньо непростою справою. Тут ми вдалися до максимально можливого рівня узагальнення, щоб надати уявлення про аналізований показник. Отже, розподіл правопорушників за посадами виглядає у такий спосіб: водій (водій-механік) – 16,0%; номер обслуги військової частини – 13,33%; гранатометник, у тому числі навідник – 13,0%; стрілець / старший стрілець – 12,0%; курсант начального батальйону – 6,67%; зенітник – 6,0%; радіотелефоніст – 5,67%; кулеметник – 5,0%; командир відділення (взводу) – 2,33%; інспектор Державної прикордонної служби – 2,0%; розвідник – 1,33%. На інші військові посади припало 16,67% від усіх засуджених (сапери, інструктори, комірники, оператори групи інженерного забезпечення та ін.).

**Кримінально-правові ознаки.** Стаття 407 КК з об'єктивної сторони містить два склади злочину: 1) самовільне залишення військової частини або місця служби; 2) нез'явлення вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрадження, відпустки або лікувального закладу [7, с. 933]. Самовільне залишення військової частини або місця служби вчинила абсолютна більшість правопорушників (94,33%). У свою чер-

<sup>1</sup> Фрагмент бесіди з обвинувачуванним Віктором Т. (березень 2025 р.).



гу, нез'явлення вчасно на службу без поважних причин констатовано лише у 5,67% винних. При цьому СЗЧ взагалі не є властивим груповий характер (такі злочини у статистиці за 2022 – першу половину 2025 рр. відсутні).

На початку дослідження нами була висунута гіпотеза про те, що серед правопорушників доволі помітною є частка тих, хто раніше вже мав судимість. Дійсно, 8 травня 2024 р. до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» внесено зміни щодо особливостей прийняття на військову службу за контрактом та проходження військової служби у ЗСУ особами з числа громадян України, яких умовно-достроково звільнено від відбування покарання [8]. Отже, 5,87% військовослужбовців на момент вчинення зазначеного діяння мали непогашену або не зняту судимість за вчинення, зокрема: насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи, злочинів проти власності, безпеки руху та експлуатації транспорту, громадського порядку; наркотичних злочинів та ін.

Вивченням судової практики встановлено, що близько половини всіх засуджених за ст. 407 КК військовослужбовців звільнені від відбування покарання з випробуванням (48,74%). Далі за поширеністю йдуть випадки призначення покарання у виді позбавлення волі на різні строки (19,43%). При цьому тут превалює позбавлення волі строком від 3 до 5 років. Покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні призначено судом щодо 9,55% засуджених осіб; службове обмеження – 8,59%; арешт – 7,0%; штраф – 6,18%; обмеження волі – 0,03%. Інші міри покарання застосовувалися у відношенні 0,17% винних військовослужбовців. Звільнялися у зв'язку із застосуванням амністії або з інших підстав ще 0,31%. Поряд з основним покаранням могло застосовуватися й додаткове (штраф (4,64%); позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (0,2%), конфіскація майна (0,09%)).

На боці переважної більшості осіб, які вчинили СЗЧ, мали місце пом'якшуючі покарання обставини (83,67%). Серед них: щире каяття; активне сприяння розкриттю злочину; визнання вини; з'явлення зі зізнанням, наявність на утриманні неповнолітніх дітей або непрацездатних родичів, участь у зоні проведення ООС (АТО); вчинення злочину вперше та ін. Водночас обставинами, що обтяжують покарання, зазначалися повторність та рецидив (7,0%).

**Морально-психологічні ознаки.** Людські потреби, інтереси, мотиви та світогляд формують унікальну систему моральних цінностей. Базисом у розкритті морально-психологічного образу людини виступають саме потреби. Вивчення судової практики дозволяє зробити припущення, що чимало потреб військовослужбовців, що вчинили СЗЧ, і законослухняних громадян є схожими. Особливо ця схожість посилюється, якщо особи перебувають у подібній ситуації (наприклад, дія режиму воєнного стану, зумовленого існуванням великої небезпекою для життя та здоров'я людини). Тому в умовах воєнного стану серед потреб військовослужбовців однією із перших є потреба на деякий час потрапити до безпечного місця, щоб зберегтися фізично. Так, в монографічному інтерв'ю військовослужбовець за призовом по мобілізації 41-річний Роман, який вчинив СЗЧ, розповів, що у 2023 р. його частина дислокувалася на передньому краї оборони у районі Сватова-Кремінної. «Там було справжнє пекло – постійні обстріли з усього, з чого можна стріляти, втрати товаришів по службі... Я просто хотів ще пожити. Це був страх за себе, що не відпускав ані на хвилину. Я думав про своїх батьків, про родину, про те, що вони так і не дізнаються, що сталося зі мною. Розумів, що далі я так не витримаю. Моєю метою було потрапити до іншої частини, у більш «спокійний» район. Я вірю, що можу приносити користь, більше того – хочу приносити цю користь, але не ціною власного життя в безглуздох, з моєї точки зору, боях. Тому я прийняв це рішення...»<sup>1</sup>. Крім того, слід згадати й про випадки, коли в особі є потреба уникнути, припустимо, нестатутних відносин, будь-якого насильства з боку командирів чи товаришів по службі.

Ще одна потреба, що є значущою в ієрархії потребного комплексу тих, хто вчинив СЗЧ, так само корелює з потребами будь-якої «усередненої» особи. Цей різновид потреби можна визначити, як бажання не міняти свій звичний образ життя, мати вільний час та розпоряджатися їм, як це було до вступу на військову службу. Зазначене бажання, на наш погляд, підсилюється достатньо монотонним і рутинним щоденним функціоналом, яким супроводжується несення військової служби. Отже, мають рацію кримінологи, які стверджують, що «потрапляння в якісно інші соціальні умови військового середовища, що характеризуються одностатевим колективом, суворою дисципліною, жорстким порядком несення військової служби, специфічним військовим обов'яз-

<sup>1</sup> Фрагмент бесіди з військовослужбовцем Романом (Харків, жовтень 2023 р.)

ком, чітким порядком підлеглості вищестоящому командуванню (начальству) тощо, викликає у деяких військовослужбовців почуття внутрішнього дискомфорту, стан морального протиборства звичних і повсякденних цінностей цивільного життя з цінностями і вимогами військової служби» [3, с. 62].

Будь-якій людині притаманні такі психофізіологічні стани, як фізична втома, психологічна виснаженість, дратівливість тощо. У розглядуваних ситуаціях це є наслідком стресів внаслідок перебування у ситуаціях, що загрожують життю і здоров'ю, надвеликого навантаження, відповідальності за вкрай важливу службу. Накопичувальний ефект дії всіх цих фактів, безумовно, викликає потребу перепочити, деякий час не виконуючи обов'язки по службі. Інколи причиною виникнення такої потреби стають попередні травми й поранення військовослужбовців, що не дозволяють їм ефективно виконувати обов'язки по службі та / або потребують подальшого спостереження лікарів.

Доволі помітною потребою у багатьох військовослужбовців є турбота про рідних і близьких, допомога їм у складних ситуаціях. Особливо це помітно у тих, хто має свої родини або піклується про літніх батьків.

Особливий наголос треба зробити на потребах, котрі зумовлюють адиктивну поведінку людини. Йдеться про людські фізіологічні (хімічні) та поведінкові залежності як нав'язливі потреби у здійсненні певних дій, попри несприятливі наслідки медичного, психологічного чи соціального характеру [9, с. 3]. Такі потреби (насамперед вживання психоактивних речовин), як правило, сформовані ще до вступу на військову службу. Проте в неординарних умовах, що супроводжуються постійними стресовими ситуаціями, існуванням чисельних загроз життю та здоров'ю, емоційними та фізичними перевантаженнями, перебуванням у специфічному чоловічому колективі тощо, ці потреби вдаються взнаки ще більше. За даними узагальнення судової практики у 23,67% (!) правопорушників констатовано діагноз «психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання алкоголю», з приводу якого вони раніше вже перебували на стаціонарному лікуванні. Ще 5,67% осіб мали наркотичну залежність, а 4,0% вживали одночасно наркотики і алкоголь.

Перелічені вище потреби правопорушників формують відповідні мотиви. Виділимо такі групи мотивів СЗЧ, як: а) мотиви сімейного характеру (наприклад, необхідність вирішення невідкладних особистих чи сімейних проблем – лікування хворого родича або догляд за літньою людиною, смерть близької людини, скрутне матеріальне становище родини, допомога у відновлення зруйнованого житла та ін.); б) мотиви конфліктогенного характеру внаслідок існування конфліктних ситуацій за місцем служби або неправомірних дій з боку начальства, товаришів по службі (наприклад, нестатутні відносини, сварки з командуванням або іншими військовослужбовцями, необхідність віддавати борги, приниження, знущання, фізичне, психологічне та сексуальне насильство та ін.); в) мотиви уникнення перебування в неналежних умовах проходження служби (наприклад, погане матеріально-технічне забезпечення, незадовільні житлово-побутові умови, неякісне та / або недостатнє харчування, відсутність медичної допомоги належного рівня та засобів індивідуального захисту тощо); г) мотиви фізичної та психологічної втоми (наприклад, стрес, відчуття страху, невизначеності або безнадії, психологічні травми, емоційне вигорання, пов'язані з бойовими діями або службовим навантаженням, та ін.); д) мотиви, які виникають внаслідок таких, що з'явилися або загострилися, психічних розладів, котрі не були діагностовано або проліковані (наприклад, хворобливі психічні стани, панічні атаки, депресивні епізоди, бажання відсторонитися від миру, ізолюватися, сховатися тощо); е) мотиви егоцентричного характеру (наприклад, бажання повернутися до звичного та комфортного для особи способу життя, роду діяльності, розваг та проведення вільного часу, а так само бажання уникнути армійських обмежень та дисципліни тощо); є) дезадаптивні мотиви (наприклад, неможливість / нездатність пристосуватися до умов армійського життя, індивідуальна «непереносимість» дисципліни та суворого розпорядку через відсутність досвіду життя за чітким графіком в умовах постійних обмежень і необхідності підкорятися наказам, перебування у новому специфічному колективі, туга за родиною і друзями, непереборний страх за свої життя та ін.); ж) мотиви легковажного ставлення до дорученої справи (наприклад, ухилення від військової служби у будь-який спосіб та відмова від виконання бойових завдань навіть оборонного характеру через страх, моральні (пацифістські) або релігійні переконання, невіра в перемогу, нерозуміння доцільності відсічі агресору та ін.); з) мотиви адиктивного характеру (мотиви залежності) (наприклад, перебування у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, що призводить до імпульсивних, мало контрольованих дій, необхідність пошуку чер-

гової «дози», щоб полегшити абстинентний синдром, та ін.); и) мотиви, пов'язані з бажанням уникнути покарання або іншого впливу (наприклад, спроба уникнути будь-якої відповідальності за раніше вчинений дисциплінарний проступок або кримінально каране правопорушення, спроба уникнути помсти товаришів по службі за борги, негідну поведінку тощо); і) інші.

У зв'язку із викладеним вище закономірно постає запитання, які моральні установки, цінності та особистісні риси військовослужбовців сприяють вчиненню тяжкого злочину в надзвичайних для країни умовах? На наш погляд, характерологічні якості й властивості військовослужбовців, що вчинили СЗЧ, можна об'єднати в два умовні блоки: 1) блок особистісних якостей і властивостей, пов'язаних із волею і психікою правопорушника; 2) блок якостей і властивостей, пов'язаних зі свідомістю людини, який, у свою чергу, поділяється на групу індикаторів правового нігілізму і групу індикаторів морального нігілізму.

У блоці властивостей і якостей, якими характеризується волі і психіка правопорушника, особливо слід наголосити на боягузстві і легкодухості. Зазначені властивості можуть бути притаманними будь-якій людині, коли йдеться про потребу у самозбереженні. Проте у військовослужбовців через специфічність завдань, виконання яких ставиться їм в обов'язок, ці властивості стають більш «помітні», і на них наголошують особливо. Якщо вони превалюють, то значно підвищують ризик вчинення СЗЧ, оскільки військовослужбовець може виявитися нездатним впоратися з вимогами військової служби саме через низький рівень стресостійкості, самоконтролю і психологічної витривалості, нездатність долати стрес і бути готовим до небезпеки тощо.

У свою чергу, конкретними проявами правового нігілізму в осіб, які вчинили СЗЧ, є: зневага у широкому сенсі цього слова, егоїзм, байдужість, безвідповідальність тощо. Стосовно морального нігілізму правопорушників, що заперечують існування моральних цінностей, норм і обов'язків як регуляторів-імперативів суспільного життя, то він проявляється через такі якості і властивості, як: заперечення обов'язку захищати Вітчизну, знецінення взаємодопомоги, товариськості, солідарності, що виступають важливими цінностями в армійському середовищі; нещирість, відсутність почуття провини, цинізм, виправдовування власних негативних діянь, прагнення до негайного задоволення своїх потреб та ін.

**Висновки.** Поглиблений аналіз особи правопорушника-військовослужбовця, що вчинив самовільне залишення військової частини або місця служби, дає можливість, по-перше, виявити основні причини вчинення діяння, передбаченого ст. 407 КК; по-друге, спрогнозувати ймовірність первинного і повторного вчинення розглядуваних правопорушень, у тому числі після попереднього засудження за аналогічний злочин (рецидив СЗЧ); по-третє, розробити стратегічні напрями у системі запобігання подібних випадків, приділяючи при цьому особливу увагу оптимізації системи підготовки військовослужбовців та комплектуванню української армії сучасного зразка, а також підготовці програм психологічної підтримки військовослужбовців.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колодяжний М.Г., Яковлев А.С. Злочинність у сфері земельних відносин: феномен і стратегія запобігання: монографія. НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2024. 256 с.
2. Батиргарєєва В.С., Дубович О.В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності осіб без визначеного місця проживання: монографія. Харків: Право, 2015. 264 с.
3. Артеменко О.М. Злочини проти порядку проходження військової служби: кримінологічне дослідження: монографія / наук. ред. В.В. Голіна. Харків: Право, 2019. 224 с.
4. Висоцький П.Г. Аналіз ознак особи військовослужбовця, яка самовільно залишила військову частину або місце служби. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 52. С. 58–61.
5. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІІ (у редакції від 17.07.2025 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.
6. Про Збройні Сили України: Закон України 6 грудня 1991 р. № 1934-ХІІ (у редакції від 19.03.2025 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2 Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

8. Порядок проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 60. *Офіційний вісник України*. 2024. № 46. Ст. 2979.
9. Текст лекції «Клінічна психологія залежної поведінки» з навчальної дисципліни «Клінічна психологія» / розробник Жданова І.В. Харків: ХНУВС, 2023. 10 с.